

kata povijesti NDH. Svatko koga zanima to povijesno razdoblje trebao bi pročitati najnoviju knjigu N. Kisić Kolanović.

Nikica Barić

Dr. Jere Jareb, ZLATO I NOVAC NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE IZNESENI U INOZEMSTVO 1944. i 1945. Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb 1997, 367 str.

Knjiga dr. Jere Jareba *Zlato i novac Nezavisne Države Hrvatske izneseni u inozemstvo 1944. i 1945.* predstavlja dosad najozbiljnije i najopsežnije znanstveno djelo koje rasvjetljuje iznošenje zlata i novca iz Nezavisne Države Hrvatske na kraju Drugog svjetskog rata. Uz to, ova knjiga daje značajan doprinos istraživanju hrvatskog novčarstva i gospodarstva u Drugom svjetskom ratu.

Jarebova knjiga nastala je uglavnom na osnovi rada na neobjavljenom arhivskom gradivu pohranjenom u Hrvatskom državnom arhivu (dalje HDA). Također, autor je iskoristio i dosad neobjavljeno gradivo koje je sam prikupio tijekom svog boravka i rada u izbjeglištvu i iseljeništvu u SAD-u. Kako je u proteklih pola stoljeća objavljeno vrlo malo dokumenata o navedenoj temi, to oni u knjizi zauzimaju neznatan prostor. Iako dr. Jareb iznosi i svoje istraži-

vačke rezultate te zaključke, ipak se u svom pretežitom dijelu njegova knjiga sastoji od kritički objavljenih dokumenata, koji zainteresiranom čitatelju pružaju mogućnost stjecanja vlastitih sudova, a istraživačima daju tvorivo za buduća istraživanja tog dijela hrvatske prošlosti. Prema tome, predstavlja ova knjiga zbirku dokumenata.

Značajnu ulogu u prebacivanju zlata i novca NDH u inozemstvo imala je Hrvatska državna banka (dalje HDB), središnja novčarska ustanova u NDH. Stoga je u "Uvodu" (str. 13-144) autor rekonstruirao njeno djelovanje i ustroj. Ovdje objavljeni dokumenti i autorovi zaključci predstavljaju nam HDB kao ozbiljnu novčarsku ustanovu koja je djelovala u teškim ratnim prilikama.

Uspostava banke i njen ustroj, te djelomično njeno djelovanje rekonstruirani su s pomoću dokumenata objavljenih još tijekom njenog djelovanja, uglavnom zakonskih odredbi tiskanih u *Narodnim novinama – Službenom listu Nezavisne Države Hrvatske, Zborniku zakona i naredaba NDH*, od 1941. do 1945. godine, a sporadično i u suvremenom hrvatskom tisku. Djelovanje banke, posebno potkraj rata, osvjetljeno je objavljivanjem većeg broja dosad neobjavljenih dokumenata pohranjenih u HDA, uglavnom iz sačuvanog arhivskog gradiva HDB.

U prvom poglavlju knjige pod naslovom "Hrvatsko državno zlato preneseno u Švicarsku u svibnju i kolovozu 1944." (str. 145-248) obrađen je prijenos određenih količina zlata iz

Hrvatske u švicarske banke tijekom 1944. godine, i dalja sudbina tog zlata. Prema podacima koje je dr. Jareb prikupio, riječ je o ukupno 1338,87 kilograma zlata i oko 2,750.000 švicarskih franaka, koji su bili u trezorima i na računima švicarskih banaka krajem rata 1945. godine. Dio zlata (358,42 kg) bilo je zlato koje je središnja njemačka banka Reichsbank dostavila HDB-u na osnovi plaćanja Njemačke NDH za prijevoz njemačkih vojnih postrojbi i ratnog tvoriva preko državnog područja NDH. Drugi dio zlata (980,45 kg) bilo je uglavnom zlato koje je HDB uspjela dobiti iz trezora filijale bivše Narodne banke Kraljevine Jugoslavije u Sarajevu. Slijedom okolnosti, ubrzo po pohrani ovih sredstava u Švicarskoj, švicarske su vlasti blokirale pristup i raspolaganje njima vlastima NDH. Unatoč pokušajima vlasti NDH i predstavnika HDB održala se blokada sve do kraja rata. Na poslijetku, tijekom ljeta 1945. godine uspjele su jugoslavenske komunističke vlasti dobiti ove vrjednate.

Najveći dio dokumenata ovdje objavljenih potječe iz arhiva HDB, pohranjenog u HDA. Riječ je o sačuvanim izvješćima dužnosnika banke o prijenosu novca i zlata, a također i o tijeku nastojanja i pregovora o prekidu blokade vrjednata u Švicarskoj. Uz to, objavljena su pisma iz korespondencije HDB, iz kojih je vidljivo da su dužnosnici banke djelovali u suglasju s najvišim državnim dužnosnicima, a također je vidljivo i da su

bili česti kontakti sa švicarskim predstavnicima. Manji dio dokumenata su izvaci iz zapisnika o saslušanju bivših dužnosnika banke i vlasti NDH, nastalih po svršetku rata i pred istražnim organima novih komunističkih vlasti.

U drugom i trećem poglavlju svoje knjige dr. Jareb obrađuje iznošenje određenih količina zlata, novca i drugih vrijednosti iz zemlje na samom kraju rata, prigodom povlačenja vlasti i oružanih snaga NDH te velikog broja civila iz Hrvatske prema Austriji u svibnju 1945. godine.

Drugo poglavlje, pod naslovom "Imovina koju je osobno nosio u inozemstvo dr. Nikola Mandić, predsjednik Hrvatske državne vlade" (str. 249-256), daje odgovor na pitanje što se dogodilo sa sredstvima koja je pri povlačenju iz Hrvatske početkom svibnja 1945. godine sa sobom nosio predsjednik Hrvatske državne vlade dr. Nikola Mandić. Riječ je bila o svoti od 220.000 švicarskih franaka i 150 zlatnih napoleondora. Mandić se sa skupinom uspio probiti do Austrije, no ubrzo su ga tamo, zajedno s većom skupinom ministara te visokih vojnih i državnih dužnosnika NDH, uhitile engleske okupacijske vlasti i izručile jugoslavenskim komunističkim vlastima. Već 22. svibnja 1945. godine Mandić je prebačen u zatvor u Zagrebu. On je novac i zlato koje je odnio prigodom povlačenja iz Zagreba uspio sačuvati sve do izručenja. Tada su vojnici Jugoslavenske armije u Škofjofj Loki u Sloveniji oduzeli te

vrijednosti, a njihova dalja sudbina je nepoznata.

Dokumenti upotrijebljeni u ovom poglavlju uglavnom potječu iz dosjea dr. Nikole Mandića i dr. Mile Budaka. Riječ je o gradivu koje je nastalo tijekom istrage i suđenja ovoj dvojici, dakle u razdoblju od kraja svibnja do prve polovice lipnja 1945. godine. Dijelom je riječ o istražnim materijalima (zapisnici saslušanja kod OZNe), a dijelom materijalima vezanim uz samo suđenje (optužnica, dokumenti Javnog tužilaštva Hrvatske, neki dokumenti iz ostavštine odvjetnika dr. Ive Politea). Svi ovi dokumenti pohranjeni su u Hrvatskom državnom arhivu. Dio njih (zapisnici saslušanja iz dosjea Mandića i Budaka) svojevremeno su se nalazili u MUP-u RH, a pred nekoliko godina predani su Hrvatskom državnom arhivu.

U trećem poglavlju, pod naslovom "Zlato izneseno u inozemstvo kod povlačenja 7. svibnja 1945." (str. 257–356), obrađeno je iznošenje zlata i drugih vrijednosti 7. svibnja 1945. godine pod nadzorom dr. Mirka Puka. On je imao zadaću evakuiranja iz zemlje vrijednosti HDB-a, a također vrijednosti Državne riznice koje su bile u pologu kod HDB-a. Sve ove vrijednosti bile su stavljene u 46 sanduka. Od toga, 32 sanduka skrivena su u franjevačkom samostanu na Kaptolu u Zagrebu, dočim je 14 sanduka bilo izneseno iz zemlje. Sanduke skrivene na Kaptolu otkrile su jugoslavenske vlasti početkom 1946. godine i zaplijenile.

U 14 sanduka koji su izneseni u inozemstvo bilo je nešto manje od 290 kg zlata (u šipkama i zlatnicima). Već prigodom povlačenja prema Austriji dva sanduka su, prema nekim izvorima, dospjela u partizanske ruke. Ostali su sanduci nakon dosta muka dospjeli u mjesto Wolfsberg u Austriji, gdje su pohranjeni u tamošnjem franjevačkom samostanu, izuzev jednog koji je otvoren, a njegov sadržaj podijeljen među hrvatskim izbjeglicama.

U srpnju 1945. godine dva sanduka je iz Wolfsberga u Italiju prenio svećenik Krunoslav Draganović. On je dio zlata iz njih upotrijebio za pomoć izbjeglim Hrvatima i za rad protiv Jugoslavije. Ipak, veći dio zlata iz tih sanduka preuzeo je uskoro general Pećnikar, koji ga je u kratko vrijeme lošim gospodarenjem uspio izgubiti.

Ostali sanduci bili su, po Pavelićevoj zapovijedi, preneseni iz Wolfsberga u mjesto Radstadt, gdje su nadzor nad njima dobili general Moškov i ustaški dopukovnik Šarić. Uskoro su ova dvojica došla u sukob s Pavelićem, pa su premjestili i preostalo zlato. Pretpostavlja se kako je moglo biti sve skupa 180 kg zlata i jedna kasetna dragulja. Pavelić je na sve načine nastojao doći do zlata, te je na kraju od Šarića i Moškova uspio dobiti 1037 zlatnika, dok su ostatak skriven u okolici Radstadta oni i dalje držali pod svojim nadzorom.

Prigodom boravka u Italiji engleske vojničke vlasti uhitile su Šarića i Moškova. Dok se Šarić uspio izvući iz

zatvora, Moškov je bio izručen Jugoslaviji, gdje je suđen i pogubljen. Nakon toga gubi se trag zlata. Nedvojbeno je jedino da su određene količine zlata dospjele nakon toga u Argentinu, no, na žalost, postojeći dokumenti i sjećanja ne omogućuju određivanje točnih količina prenesenog zlata.

Najveći dio ovdje upotrijebljenih dokumenata predstavljaju iskazi svjedoka i zapisnici saslušanja, nastali u razdoblju od 1945. pa sve do polovice pedesetih godina, kao plod djelovanja jugoslavenskih vlasti. Ovi dokumenti su, također, u najvećem svom dijelu bili pohranjeni u MUP-u RH. Svakako zanimljiv i bitan dokument u ovom poglavlju su razmišljanja dr. Lovre Sušića o problemu hrvatskog zlata, nastala u emigraciji 1949. godine. Ta su razmišljanja sačuvana u Sušićevoj ostavštini, koja je u posjedu dr. Jere Jareba. Dio istog dokumenta nalazi se također pohranjen u HDA.

Na poslijetku, slijedi opširan autorov zaključak (str. 357-360). Ovdje autor iznosi svoje spoznaje o ukupnim količinama zlata i drugih vrijednosti iznesenih iz Hrvatske tijekom 1944. i 1945. godine (o tome je bilo riječi na prethodnim stranicama), i utvrđuje njihovu sudbinu. Kako je danas poznato, sve vrijednosti koje su bile položene u Švicarskoj bile su već u ljeto 1945. godine predane jugoslavenskim vlastima. I manji dio zlata koji je nošen u inozemstvo u svibnju 1945. godine dospio je, prema nekim izvorima, u jugoslavenske ruke.

Vidljivo je kako su tvrdnje nekih inozemnih medija i organizacija o ogromnim količinama zlata i novca, a koji su navodno izneseni iz Hrvatske 1945. godine i položeni u vaticanske trezore, neutemeljene i nemaju nikakvog uporišta u dokumentima.

Mario Jareb

THE COMINFORM Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949. Feltrinelli Editore Milano, 1994, 1054 str.

Knjigu "Informbiro, Zapisnici tri konferencije 1947/1948/1949." objavili su Ruski centar za zaštitu i proučavanje gradiva za modernu povijest (RTsKhIDNI) i talijanska Fondacija Fertinelli.

Riječ je o kritičkom izdanju dokumenata značajnih za proučavanje međunarodnog komunističkog pokreta u poslijeratnom razdoblju, vanjske politike Staljinove Rusije, te početaka hladnog rata. Objavljeni izvori čuvaju se u RTsKhIDNI, najznačajnijem arhivu za povijest socijalističkog i komunističkog pokreta dvadesetoga stoljeća.

U knjizi se, po prvi put, objavljuju izvornici zapisnika Druge konferencije Informbiroa s govorima W. Gomuške, J. Duclosa, M. Rákossija, M. A. Suslova, P. Togliattija, i drugih. O Prvome i Trećemu savjetovanju In-